

Терени, методи и проблеми в етнологията на спорта

Резюме

Настоящата статия представя основните подходи към темата за спорта в социалните науки и по-конкретно какво е мястото на етнологията в нея. Характерна особеност на това направление е, че към него се пристъпва интердисциплинарно. Проучванията на спортните култури са приноси, когато са разработени в социален, културен и политически контекст и именно тук е важната роля на етнологията. В този текст представям разнообразните изворови материали, теренна работа и методи на изследване, проследени през призмата на няколко проблемни кръга, чрез които могат да се интерпретират различните въпроси, фокусирани в спорта.

Abstract

This article presents the main approaches to the topic of sports in the social sciences and in particular, what is the place of ethnology in it. A characteristic feature of this direction is that it is approached interdisciplinary. Studies of sports cultures are contributing when they are developed in the social cultural and political context, and this is where ethnology plays an important role. In this text, I present the various sources, fieldwork and research methods, traced through the prism of several problem circles, through which the various issues focused on sports can be interpreted.

Ключови думи: етнология на спорта, методи, изворови материали, теренна работа

Key words: Ethnology of Sport, Methods, Sources, Fieldwork

Темата за спорта вълнува голяма част от обществото, а разнообразните подходи към нея – все повече представители на научната общност. Това е съвсем логично, защото спортът е съществен сегмент от популярната култура. Емоциите, които той предизвиква са важни за функционирането на социума, а неговото преживяване и осмисляне от всеки човек допринася за изграждане на индивидуалната и колективна му идентичност.

Идеята на настоящата работа е да представи основните подходи към темата за спорта в социалните науки и по-конкретно какво е мястото на етнологията в нея. Характерна особеност на това направление е, че към него се пристъпва

интердисциплинарно. Още от втората половина на XX в. аналитично подхождат към спортните явления социолози, политолози, философи и историци. Част от изследователите смятат, че етнологията трябва да навакса с нови теоретични и конкретни разработки по темата. Всъщност антропологичният подход в изучаването на социалната природа на процесите в спорта се очертава още през 80-те години на XX в. (вж. Komar 2019: 361-362). Антропологията и етнологията вървят в една посока, което се илюстрира и от факта, че за превода от немски на Института за етнология към Мюнхенския университет „Лудвиг Максимилиан“ във варианта на сайта на английски език е използван терминът социална и културна антропология¹. Повечето автори се обединяват около мнението, че като културен феномен спортът провокира силни емоции, активизира различни икономически механизми, формира политики, а също така може да подчертава или преодолява неравнопоставеностите и да конструира и утвърждава регионалните и националните идентичности. В този текст представям разнообразните изворови материали, теренна работа и методи на изследване, проследени през призмата на няколко проблемни кръга, чрез които могат да се интерпретират различните въпроси, фокусирани в спорта.

Проучванията на спортните култури са приноси, когато са разработени в социален, културен и политически контекст и именно тук е важната роля на етнологията. В своя статия Юлиане Мюлер, Кристиан Унгруе и Кристиан Петер Оемихен детайлно разглеждат постепенното преодоляване на периферната позиция на изследванията на спорта в рамките на дисциплината. Те акцентират, че тя може да допринесе за задълбочаване на социалните проучвания на спорта (Müller, Ungruhe, Oehmichen 2016: 61-80). Благодарение на етнографската методика, която дава възможност за поглед „отвътре“ чрез използване на автобиографичния подход и житейски разкази, проучванията могат да изяснят взаимодействието между всекидневната култура и глобализационните процеси на индивидуално и колективно ниво. Същевременно подходът позволява дискутиране на социалните процеси и различните смислови нива в и за спорта.

Избирам да разгледам три теми: спорт и идентичност, спорт и миграции, и спорт и кризисни ситуации. Смятам, че те преплитат един по-традиционен подход към темата и същевременно добавят някои нови посоки на изследване.

¹ <https://www.en.ethnologie.uni-muenchen.de/index.html> (Посетен 23.03.2021 г.)

Спорт и идентичност

В социалните науки спортът е разглеждан като специфичен инструмент за конструиране на локални, етнически и национални идентичности и е свързан с динамиката им във всекидневната култура. Той притежава определена символика, която се експлоатира в публичното пространство, а в научните текстове често се коментира връзката между спорт, политика и общество. Спортът активира механизмите на национална солидарност, като поддържа усещането за идентичност и общност, доказано поле е за изучаване на символичните измерения на етничността, за изграждане на идентичност и за изява на национална лоялност. Това са теми, които могат да бъдат интерпретирани и в етнологична перспектива.

В книгата си посветена на футбола, националността и държавата Вик Дюк и Лиз Кроли въз основа на исторически данни, медийни публикации, разкази и спомени тълкуват тази обвързаност чрез конкретни примери от страни с демократично и тоталитарно управление (Duke, Crolley 1996: 5). Интерес за редица автори представлява темата за конструираната от медиите национална идентичност в съвременността чрез спорта. Те могат да бъдат важен извор на материал и за спортните изследвания. Лиз Кроли и Дейвид Хенд изучават европейските идентичности чрез футбола като използват структурен анализ на печатните медийни текстове и контекстуален анализ на социалната, политическата и историческата среда, в която съдържанието на вестниците е създадено и употребено (Crolley, Hand 2006: 8-12). В своята книга те представят задълбочен анализ на националните идентичности на Англия, Франция, Италия, Германия и Испания чрез този спорт като акцентират на изградения образ на “другия“ в съпоставка със своя (Crolley, Hand 2006: 13-14). Според Нийл Блейн и Хю О’Донъл важното място на колективната идентичност в процеса на историческо развитие идва и от факта, че тя става видима при различни спортни събития (Blain, O’Donnell 1994: 245-249). Алън Макдугъл използва любопитен източник, за да анализира връзките между спорта и всекидневния живот в бившата Германска демократична република. Това са оплаквания на граждани към централните държавни органи през 70-те и 80-те години на XX в. Заключение му е, че, тъй като футболът е важен за идентичността на хората и заема междинна позиция между публичната и частната сфера, управляващите имат ограничено влияние в дейностите, свързани с него (McDougall 2013: 257-271). С антропологичен подход Коельо анализира

португалската национална идентичност и преодоляване на полупериферната ѝ позиция чрез успехите във футболната игра на международно и клубно ниво. Като използва същите методи Тибор Комар дискутира възможността или невъзможността за обединена европейска идентичност чрез различни спортни практики (Komar 2019: 361-369). Един от резултатите от европейския проект „Футболни изследвания в разширена Европа“ (2012-2015 г.) е сборник, посветен на европейския футбол и колективната памет. Подходът на повечето автори е исторически и систематичен, а съществен акцент представлява анализът на медиите и тяхната роля за формиране на европейската идентичност (Puta, Havemann 2015). Проучванията в областта на спорта доказват, че международните първенства и Олимпийските игри като грандиозни трансгранични събития могат да бъдат важни културни сцени, които да дават основа на изследователите в социалните науки да разработват различни проблемни въпроси. Етнологията също допринася за подобен анализ, защото чрез нейните методи може да се достигне в дълбочина до социалните процеси, което позволява да се проучват специфичните измерения на спорта в различните политически, социални и културни контексти. Антропологът Едуардо Арчети има сериозен принос за илюстриране значението на футбола като мъжки отборен спорт при консолидирането на националната идентичност в Аржентина. Според него изградените в процеса на модернизация на националните държави колективни спортни ритуали имат отношение към конструираните представи за националното и мъжествеността в страната (Archetti 1994: 225-235). През 1999 г. излиза сборник със статии, посветен на футболните култури и идентичности, в който специално внимание е отделено на развитието на тези процеси в Южна Америка (Alabarces 1999: 77-85, Lopes 1999: 86-95).

Множество спортове са придобили известност и са разпространени в различни краища на света. Те често се модифицират на местно ниво и могат да бъдат обект на изследване. Това се случва и в България. Подобно развитие придобива *Булкемо*, което е свързано с японските бойни изкуства и китайското кунг-фу. Виолета Коцева изучава идентичността и традицията в процеса на изобретяване на това българско бойно изкуство като използва класическите етнографски методи на изследване. Свободните интервюта и наблюдението доказват своята ефективност, а за пълнота и дълбочина на анализа си авторката логично допълва своето проучване с публикации, свързани с идеите, дейността и изявите на създателите на бойното изкуство, както и на техните симпатизанти и

последователи. Те са публикувани предимно в интернет пространството. Изгражданият в социалните мрежи образ на национална федерация „Българско кемпо“ и на локалната микрообщност, свързана с нея, също е подложен на детайлно интерпретиране (Коцева 2021: 215-229). Употребата на национални символи и риторика при конструирането на основни идейни елементи в специфичен български боен стил за пореден път демонстрира често манифестираната връзка между спорта и национализма. В своята еkleктична концепция създателите вмъкват идеи от различни исторически епохи и елементи от традиционната култура, като ги осмислят и заявяват като български. Изследването предлага интересно тълкуване на спорта като популярна практика, създаваща възможности за конструиране на концепцията за нация, която индивидите и общностите могат моментално да консумират и репродуцират. Същевременно работата много добре илюстрира как индивидите и групите днес участват в изграждането и утвърждаването на националната култура, използвайки елементи от миналото. Част от тях възприемат и като своя мисия утвърждаването на националната идентичност според собствените си разбирания. Изобщо елементи от миналото и етнографията се използват за конструиране на националната култура още от създаването на българската държава в края на XIX в. и през целия XX в. (вж. по-подробно Папучиев 2012).

Спортът често се асоциира с идентичността и нацията. В различни исторически контексти те са обвързани и поради тази причина може да се наблюдава как символиката в спорта се употребява от политиците за изграждането на нациите. Именно в тази посока е интерпретацията, която предлага работата на Теодор Борисов, посветена на спорта и национализма в страните от бивша Югославия. Той коментира как още в югославския период, когато нациите във федеративната република нямат свои държавни формирания, използват спорта като средство за политическа мобилизация срещу правителството. Нещо повече, след отделянето на националните държави на сърби, хървати, словенци, бошняци, черногорци и македонци, те конструират новата си идентичност, благодарение и на спорта, тъй като в него се влага символика, страст, а също така и съществени маркери на самоопределението (Борисов 2021: 266-282). Спортове, в които се демонстрират успешни достижения на международно ниво, се превръщат в изключително важни опори за националната идентификация. Статията предоставя една интересна историческа трактовка, която се основава на разнообразни исторически факти, мемоарна литература, медийни

публикации и тълкуване на игрални и документални филми, свързани с различни спортни събития. В подобни анализи особено ползотворно е наблюдението върху образа на спортиста като влиятелна обществена фигура, включително и за проводник на различни послания. Допълнителна информация за затрудненията в спортната кариера на определени спортисти от политическо и националистическо естество може да подпомогне заключенията. Също така, от съществено значение е тълкуването на разликите между индивидуалните и колективните спортове и изяви на спортистите във всеки от тях като важен механизъм за сплотяване на националните чувства на сънародниците.

Субкултурната идентичност може да бъде изучавана през езика на феновете и неговата способност да изгражда общности и идентичности (Booth 2004: 104). Ентузиазиранията отдаденост към футбола често е тълкувана през призмата на определени важни за феновете топове (стадиона, футболния клуб, предпочитани места за събиране на феновете) (Clark 1978, Vale 1991). Антропологичното изследване на Реймънд Бойл се основа на изключителната обвързаност между футбола и конструирането и деконструирането на специфични културни и етнически идентичности. Чувството на принадлежност към определен отбор се обвързва с етническия, религиозния произход и националната идентичност (Boyle 1994: 78-81). Тези тенденции са разгледани като процес, а не като фиксирани категории, което помага да се разбере важноста на изграждането на граници вътре в групите, в междугруповите взаимоотношения и споделената колективна идентичност, чиято основа е разграничаването от другите (Boyle 1994: 92-95). Изобщо поддържането на локална отборна гордост, междуличностна солидарност като основа за противопоставяне на други общности може да се изучава чрез фокусирано наблюдение върху начин на обличане, музикални интереси, принадлежност към социални движения, разделена територия, места за събиране и символи на любимия отбор (емблема, знаме, аксесоари и песни) (Mignon 1994: 283-294). Специален интерес за изследователите представляват и крайните привърженици с техните йерархии, етичен код, контрол над своята територия, образ на врага и поведението им, свързано с понятията чест и срам (Armstrong 1994: 321-322).

С настъпването на XXI в. достъпността на сателитните и телевизионните канали постепенно преодолява граници и поставя въпросите, свързани с локалната и

националната идентичност на спортните култури, пред нови предизвикателства, които се превръщат във важно поле за анализ. Антропологичният подход има съществен принос при изучаване на субкултурната идентичност на спортните фенове и у нас. Постепенно за антрополозите и етнологите започва да представлява интерес проучването на интернет форумите, в които участват например футболните запаянковци (вж. Piicheva 2005: 251-270). Авторите често правят своите изводи на базата на сравнението на субкултурата на запаянковците на стадиона и в дигиталното пространство (Попова 2009: 127-150). Кремена Йорданова стъпва върху класическите за етнологията методи на полуструктурирани интервюта, автобиографични разкази и включено наблюдение за определен времеви отрязък при реализиране на своята дисертационна работа, посветена на субкултурата на футболните запаянковци в България в края на XX и началото на XXI в. Тя акцентира върху важноста на водене на полеви бележки (дневник) от неформалните разговори при различни срещи, мачове и организирани пътувания в чужбина. Същевременно не пропуска и изявите на феновете в социалните мрежи и форуми като важен източник за анализ (Йорданова 2015). Вихра Барова изучава субкултурната идентичност на футболните фенове като обръща внимание на кежуъл субкултурата и нейната идентичност на български терен, която е свързана със социалните трансформации у нас, масовото потребление и средствата за комуникация (Барова 2014: 7-22). Евлоги Станчев предлага антропологичен прочит на културата на футболните хулигани като очертава основните специфики на българския модел в по-общия проблем на футболното фенство. Той се вглежда детайлно в идентификационните маркери, характерни за всяка субкултура: обща територия, социални движения, начин на обличане, музикални интереси, знамена и аксесоари, вътрешногрупова солидарност и разграничаване от другите. Интересите му са съсредоточени върху българските футболни субкултури след 1989 г. и тяхното място в съвременното общество (Станчев 2021: 230-252). Историческото обосноваване на изследването му допринася за изясняване мястото на футболната култура като част от специфичния местен социокултурен модел.

Този модел често е подложен на изпитание, различни въздействия и трансформации при миграция. Взаимовръзката между спорта и миграцията е изследователска ниша, която дава също добри възможности за анализ.

Спорт и миграции

Изучаването на процесите, свързани с миграциите чрез спорта е поле, което създава сериозна основа за анализ². Изследванията са и своеобразна пресечна точка между етнологията/антропологията на миграциите и етнологията/антропологията на спорта. Проучванията на трансграничните връзки чрез спорта дава възможност за проследяване и интерпретиране на културните връзки и социалната комуникация, които се изграждат чрез него. Активностите в диаспората са важна основа за етнологичен анализ като се отчита значението им за обществото приемник, както и връзката със страната на произход. На много места по света се наблюдава пренасяне на традиционни национални противопоставяния при спортни изяви на мигрантски общности. За етнолозите това е възможност за наблюдение на трансформациите в националната идентичност и тенденциите в противопоставянията по линията чужд-свой. Обикновено исторически факти и наблюдения върху действията на феновете и мотивите за тях са важна теренна основа за изследователите. Още през 90-те години има автори, които разработват подобни теми. В своята статия за австралийския футбол Рей Вамплю обвързва историята на заселването на Австралия с проникването на европейската игра чрез различните мигрантски общности. Той разглежда футбола като своеобразен културен багаж, който осигурява връзка с родината в новата чужда среда. Чрез него се създава и поддържа чувството за общност и той се превръща в основа за социализацията на родените в Австралия потомци. По правило отборите се назовават с етническото име на определена мигрантска група и често играта започва да се идентифицира с различните етнически групи (Vamplew 1994: 207-224). Неслучайно тя започва да се нарича wogball, а „wog” на жаргон означава чужденец, имигрант, цветнокож или италианец. Изследователят анализира, че някои традиционни за австралийците спортове са свързани с насилие и са част от социализацията на момчетата, и смята, че тези тенденции се пренасят сред привърженици на футболните клубове и при мачовете на стадионите (Vamplew 1994: 211-213) – например, при двубои между отбори, формирани на етнически принцип: хървати срещу сърби или македонци срещу гърци. Често пъти напреженията са провокирани от събития, които се случват на хиляди километри от Австралия, като например

² Реализирани са и проекти, които касаят тези въпроси. Например проект на Лисабонския университет „Диасбола“.

непризнаването на името на бившата югославска република Македония от Гърция³ (Vamplew 1994: 214-215). Така някои политически проблеми от съвременността се „сгъстяват“ на относително малка територия, каквато са смесените етнически австралийски градове. Политиката на местните власти от началото на 70-те години на ХХ в. е да подтикне към доброволна промяна на имената на отборите. За целта се оказва финансова подкрепа за стадионите и свързаните с тях съоръжения (Vamplew 1994: 217).

Основни културни и социални процеси на развитие в диаспората могат да бъдат разгледани през призмата на спорта. Връзките с родината в трансграничен и транснационален контекст са една от възможните посоки на анализ. В тази връзка е любопитна работата на хърватина Тибор Комар за значението на футбола при конструирането на националната идентичност при децата и внуците на първата генерация хърватски мигранти. Процесът е свързан и с факта, че някои хърватски мигранти не играят в националните отбори на страните, където са се родили, а запазват хърватско гражданство, за да бъдат част от националния отбор на Хърватия. Авторът разкрива динамичните отношения между изявата на националната идентичност и индивидуалния избор на играчите (Комар 2016: 257-272). Темата е продължена и в друг труд на същия автор, в който той изтъква как медиите формират спорта като идеална арена за изграждане на национална идентичност и културни връзки по линията миграция и спорт (Комар 2019: 366-368). В последните пет години немският автор Кристиан Унгруе в съавторство с други свои колеги разглежда ролята на миграцията чрез спорта в процеса на социокултурни трансформации в диаспората. Футболът има съществена връзка с миграционните нагласи и желанието за просперитет чрез този спорт. Изследователският подход в тези разработки е свързан с анализ на биографичните разкази, чрез които се конструират личните миграционни истории (вж. по-подробно Ungruhe, Agergaard 2020, Ungruhe, Esson 2017, Agergaard, Ungruhe 2016).

Проучванията, които изучават включването в обществото приемник също имат своето място в спортните изследвания. От съществено значение за анализа при тях е популярният и широко дискутиран въпрос за социалното и културно участие на имигрантите и бежанците чрез спорта. Спортните дейности за децата и породените чрез тях социални връзки могат да бъдат обект на анализ. Включеното наблюдение като

³ В настоящия момент спорът е решен и името е променено на Република Северна Македония.

доброволци, учители или социални медиатори е важен подход за етнологите в изследването на процеса на адаптирането и интегрирането им на различни нива. У нас например етнологът Валентина Шарланова обръща внимание на футбола като достатъчно достъпен спорт, подходящ за включване на имигрантите в обществото приемник (Шарланова 2010: 20-36).

Българските изследователи също се докосват до темата за взаимовръзката между миграция и спорт при своите проучвания на български емигранти в различните европейски страни. Например Мила Маева засяга темата за българските футболни топоси в Англия. Често срещано е създаването на футболни фен клубове на популярни български отбори. Те имат свои фейсбук страници и провеждат срещите си в български заведения. Теренната работа и на двете места дава подходящи писмени и устни изворови данни, които могат да послужат за етнологичен анализ на поведението и контактите им, всекидневните им практики и степен на организираност (Маева 2017: 212-213). Таня Матанова и Николай Вуков разглеждат спортните клубове като част от семейните и приятелските връзки в миграция (Матанова, Вуков 2017: 274-278). Създават се предимно футболни отбори поради голямата популярност на играта и достъпността до пространствата за ритане на топка. Авторите съпоставят теренните материали с публикации в пресата и интернет пространството. Акцентират на консолидационната функция на клубовете за българските мигранти. Само българите в Чикаго имат няколко различни отбора, докато в Западна Европа като цяло тимовете са по-малко на брой. Според Мариянка Борисова футболът има отношение към културно-историческото наследство в миграция и е важен за заявяване на свое присъствие в приемащата страна (Борисова 2015: 5). Любопитни примери са свързани със създаването в Милано на футболен отбор, в който играят само работници от Дупница, с името ФК „Марек Италия“ (2011). Част от отборите участват в местните първенства, а и в специално организирани турнири за българи в чужбина⁴, които често включват и други занимания: почерпка, музикална програма и изпълнения на танцови групи (Матанова, Вуков 2017: 274-278). Акцентът отново се поставя върху общностния живот, който е важен предмет на анализ. Кремена Йорданова използва класически етнологички методи като интервю и включено наблюдение, а също така неформални разговори по време на срещи и футболни мачове, за да анализира една малка група футболни фенове (*Vienna boys*) на

⁴ В тези турнири често се организират и настолни игри, волейбол, баскетбол, тенис и др.

българския отбор ЦСКА. Тя разглежда локалната и националната идентичност на тази общност, която функционира извън страната. Те се събират като неформална група и държат на тази си характеристика, но същевременно натрупват необходимите елементи на организация и постепенно конструират институционализирането си (Йорданова 2019: 512-526). Именно биографичните интервюта са важно условие за изграждане на желаната и търсената от всеки индивид позиция в общността. Не случайно върху основата предимно на мемоарна литература историкът Теодор Борисов описва създаването на различни отбори от български мигранти в различни краища на Европа и Южна Америка през 20-те и 30-те години на XX в. в книгата си „Как цар футбол превзе България” (вж. по-подробно в Борисов 2019: 17-20).

Спортът като социален феномен може да бъде изследван и през призмата на различни кризисни ситуации: политически преходи, войни, бедствия, епидемии и др. Пред изследователите се разгръщат нови терени и възможности за анализиране на процесите в обществото.

Спорт и кризисни ситуации

Изучаването на връзката между спорта и различните кризисни ситуации, включително и пандемии, спомага за изясняването на социалната му функция. Ситуацията от пролетта на 2020 г. до днес у нас и в чужбина, която изключително силно засегна сферата на развлеченията и спортния сектор, поставя много и интересни изследователски въпроси. Те са свързани с променената позиция на различните дейци в спортните дейности, с нарушение на традиционното възприемане на спорта като среда за обмен и културни срещи. Тези и други проблемни теми, свързани със социалната рефлексия на спорта като част от всекидневната култура, могат да бъдат фокус и в етноложките изследвания на спорта.

Всекидневният живот в периода на най-сериозното разпространение на корона вирус SARS-CoV-2 в Европа, а и на много други места в света, е силно ограничен, а сферата на развлеченията е особено засегната. Ситуацията след първото тримесечие на 2020 г. създаде условия за изследване на нови аспекти в антропологията/етнологията на свободното време. В повечето страни са спрени всякакви спортни събития. Прекъснати са футболните първенства в почти всички държави. Важни елементи от масовата култура на

населението са напълно липсващи, без ясна визия кога ще бъдат възстановени отново. В този критичен момент обикновените поддръжници и запалените футболни фенове особено силно усещат празнотата в отсъстващите преживявания и емоции, свързани с любимия спорт, отбор и играчи. Същевременно се смята, че струпването в Милано на 40 000 фенове на важен за „Аталанта“ (Бергамо) футболен мач от шампионската лига през февруари 2020 е една от причините за изключително мащабното разпространение на заразата в региона⁵. Световната информационна мрежа в този период е препълнена с лични истории на заразени, оздравели и починали настоящи и бивши футболисти и треньори. Икономическите проблеми също са факт, например, заплатите на играчите на „Левски“ – София са намалени с петдесет процента. Особено силни са посланията на футболисти в периода, когато някои местни футболни федерации решават мачовете временно да се реализират на празни стадиони, за да не преустановяват първенствата. Те коментират изключително потискащото и депресиращо усещане да се играе пред подобни трибуни. Изпитваните чувства са съвсем очаквани, като се има предвид, че е нарушен основният смисъл на играта: в пространството на стадиона да се срещнат два съпернически си отбора и техните фенове. Подобен нетипичен за футбола момент провокира различни емоции, но и анализи от всякакъв характер. На 18 април 2021 г. се състоя първият през настоящата година футболен двубой между „Лестър“ (символичен домакин) и „Саутхемптън“, проведен в присъствието на зрители в Англия. Това е полуфинал за Купата на футболната асоциация (FA Cup), който е най-старият турнир в тази страна. На проведения в Лондон мач символично са допуснати 4000 души, които не са привърженици на двата съперника. Целта на организаторите е никой от футболистите или феновете на двата отбора да не се почувства в неравноправно положение. Зрителите на стадиона са задължително с маски и с якета, за да не се виждат фланелките с изображения, подсказващи предпочитанията към един от двата тима. Спортните журналисти преди и след двубоя коментират трудното изразяване на емоциите от страна на феновете. Същевременно привържениците нямат възможност да демонстрират своята принадлежност или пристрастията си чрез традиционни маркери като знамена, облекло и т. н. Пробното допускане на фенове до стадиона е първата крачка, към постепенното възстановяване на нормалната ситуация в

⁵<https://corner.dir.bg/futbol/veche-vsichki-sa-ubedeni-che-mach-ot-shampionska-liga-otklyuchi-ada-v-bergamo>
(Посетен 28.04.2021 г.)

пространствата на футболните привърженици. На финалния мач за същата купа е планирано да се съберат 21 000 души⁶.

Поначало всяка кризисна ситуация може да има своето етнологично тълкувание⁷. Социалните науки са доказали своята важност при интерпретирането на причините и последствията в подобни периоди от човешката история. Изобщо всекидневието не просто е променено, а се наблюдава трансформация в „същностните модели на свързване и общуване с другите, в самата идея за общност“ (Илиева, Баева 2020: 12). Етнологичният прочит на спортната проблематика също има своето място в научното поле. Прилагането на методите на сравнителен анализ между устната теренна информация и материалите от различни писмени източници постоянно доказва своята жизнеспособност. То е особено ползотворно и при изследване на социалните аспекти на спорта.

Етнологичният дискурс позволява търсенето и използването на различни терени. Онлайн етнографията все повече провокира своите последователи. Тя спомага за проследяването на комуникациите, осъществявани от спортистите и същевременно дава възможност на изследвателя да влезе в дълбочина и да анализира конструирания от самите спортисти желан образ. Това е добре илюстрирано в работата на Таня Матанова, която разглежда всекидневието на спортните гимнастички преди олимпийските игри от 2020 г. в Токио, представено през интернет медии. Допълнителен теоретичен проблем добавя фактът, че тя го проследява и в ситуация на пандемия (Матанова 2021: 192-214). Изучаването на връзката между спорта и различните кризисни ситуации спомага за изясняването на социалната му функция. Новите изследователски въпроси, които авторката повдига, са свързани с променената позиция на различните актьори в спортните дейности, с нарушение на традиционното възприемане на спорта като среда за обмен и културни срещи. Избраният подход към темата подпомага интерпретирането на всекидневните пространства на гимнастичките, свързани с техните тренировки, образование, свободно време, семейни, професионални и приятелски взаимоотношения. В центъра на проучването са състезанията и празниците на спортистите, както и свързаните с тях празнични преживявания (Матанова 2021: 198-207). Таня Матанова намира, че изучаването на всекидневието на гимнастичките чрез представянето им в интернет

⁶ <https://dsport.bg/lestar-pobedi-sauthemptan-pred-4000-fenove-i-e-na-final-za-fa-kap.html> (Посетен 19.04.2021 г.)

⁷ <https://www.facebook.com/bedstviyaikachestvonazhivot/> (Посетен 19.04.2021 г.) Вж. също Цанева 2020: 188-198.

медиите и чрез изграждането на профилите им в мрежата създава необходимата дистанция от обекта на изследване и условия за преодоляване на някои недостатъци при директната комуникация. Същевременно обаче остават скрити някои проблеми, трудности във всекидневието и тяхното осмисляне. Мисля, че липсата на изградени взаимоотношенията между изследовател и респондент, които са в основата на използвания от етнологите автобиографичен подход, е преодоляна в работата чрез представянето на един по-широк контекст, в който функционират спортните школи и федерации, както политиките и традициите в отделните държави. Социалните трансформации по време на кризисни ситуации, включително пандемии, оказват влияние върху спорта и това дава основа за нови научни тълкувания.

Разгледаните в настоящата статия терени, подходи и проблемни кръгове могат да бъдат обогатени с още теми, свързани с етнологията на спорта. Пред бъдещите изследователи предстоят неизчерпаеми възможности за разширяване на хоризонтите ѝ. Натрупаните умения на учените от различни дисциплини в анализирането на разнообразни изворови материали като житейски разкази, свободни интервюта, наблюдения, интернет източници, медийни публикации или визуални материали доказват ефективността на използваните антропологични и етнологични методи на изследване.

Библиография:

Барова, В. 2014. *Генезис на субкултурната идентичност при футболните фенове.* – В: Българска етнология, № 1, 7-22. [Barova, V. 2014. *Genezis na subkulturnata identichnost pri futbolnite fenove.* – V: Balgarska etnologiya, 1, 7-22.]

Борисов, Т. 2019. *Как цар футбол превзе България.* София: „БИ 93” ООД. [Borisov, T. 2019. *Kak tsar futbol prevze Balgaria.* Sofia: „BI 93” OOD.]

Борисов, Т. 2021. *Спорт и национализъм в страните от бивша Югославия.* – В: Българска етнология, 2, 266-282 (под печат). [Borisov, T. 2021. *Sport i natsionalizam v stranite ot bivsha Yugoslaviya.* – V: Balgarska etnologiya, 2, 266-282 (pod pechat).]

Борисова, М. 2015. *Формиране на институции и приобщаване към вече налични такива на българските емигранти.* – В: Културно наследство в миграция. [Borisova, M. 2015. *Formirane na institutsii i priobshtavane kam veche nalichni takiva na balgarskite*

emigranti. – V: Kulturno nasledstvo v migratsiya] - <https://www.migrantheritage.com/wp-content/uploads/2016/02/dokladmarianka.pdf> (Посетен на 28.04.2021 г.)

Илиева, А., В. Баева. 2020. *Пандемията от COVID-19 и нейните социокултурни измерения*. – В: Баева, В., А. Илиева. (Съст.) Етнология и епидемии. Социокултурни измерения на пандемията от COVID-19. София: Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 9-14. [Ilieva, A., V. Baeva. 2020. *Pandemiyata ot COVID-19 i neynite sotsiokulturni izmereniya*. – V: Baeva, V., A. Ilieva. (Sast.) Etnologiya i epidemii. Sotsiokulturni izmereniya na pandemiyata ot COVID-19. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. M. Drinov“, 9-14.]

Йорданова, К. 2015. *Субкултура на футболни запалняковци в България (края на XX и началото на XXI век)*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен доктор, ИФ, СУ “Св. Климент Охридски”. [Yordanova, K. 2015. *Subkultura na futbolni zapalyankovtzi v Balgaria (kraya na XX i nachaloto na XXI vek)*. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen doktor, IF, SU “Sv. Kliment Ohridski”.]

Йорданова, К. 2019. *Българските футболни фенове в чужбна. Случаят Vienna boys*. – В: Българска етнология, 4, 512-526. [Yordanova, K. 2019. *Balgarskite futbolni fenove v chuzhbna. Sluchayat Vienna boys*. – V: Balgarska etnologiya, 4, 512-526.]

Коцева, В. 2021. *Спорт, традиция, идентичност (по примера на бойното изкуство Булкемпо)*. – В: Българска етнология, 2, 215-229 (под печат). [Kotseva, V. 2021. *Sport, traditsiya, identichnost (po primera na boynoto izkustvo Bulkempo)*. – V: Balgarska etnologiya, 2, 215-229 (pod pechat).]

Маева, М. 2017. *Българските емигранти в Англия. Минало и съвременност*. София: Парадигма. [Maeva, M. 2017. *Balgarskite emigranti v Angliya. Minalo i savremennost*. Sofia: Paradigma.]

Матанова, Т., Н. Вуков. 2017. *Семейство и приятелски кръгове в миграция*. – В: Пенчев, В., М. Борисова, В. Воскресенски, Н. Вуков, Л. Гергова, Я. Гергова, Боян Кулов, Т. Матанова, К. Михайлова, Й. Янев. *Културно наследство в Миграция. Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина*. София: Парадигма, 263-285. [Matanova, T., N. Vukov. 2017. *Semeystvo i priyatelski kragove v migratsiya*. – V: Penchev, V., M. Borisova, V. Voskresenski, N. Vukov, L. Gergova, Ya. Gergova, Boyan Kulov, T. Matanova, K. Mihaylova, Y. Yanev. *Kulturno nasledstvo v*

Migratsiya. Modeli na konsolidatsiya i institutsionalizatsiya na balgarskite obshtnosti v chuzhbina. Sofia: Paradigma, 263-285.]

Матанова, Т. 2021. *Всекидневие на състезателките по спортна гимнастика преди олимпийски игри и по време на пандемия – поглед през интернет медии.* – В: Българска етнология, 2, 192-214 (под печат). [Matanova, T. 2021. *Vsekidnevie na sastezatelkite po sportna gimnastika преди olimpiyski igri i po vreme na pandemiya – pogled prez internet medii.* – V: Balgarska etnologiya, 2, 192-214 (pod pechat).]

Папучиев, Н. 2012. *Фолклор и национална култура.* София: Издателство „Кралица Маб“. [Papuchiev, N. 2012. *Folklor i natsionalna kultura.* Sofia: Izdatelstvo „Kralitsa Mab“.]

Попова, Ж. 2009. *Новите млади по футболните трибуни.* – В: Дичев, И., О. Спасов (Съст.) *Новите млади и новите медии.* София: Институт „Отворено общество“, 127-150. [Popova, Zh. 2009. *Novite mladi po futbolnite tribuni.* – V: Dichev, I., O. Spasov (sast.) *Novite mladi i novite medii.* Sofia: Institut „Otvoreno obshtestvo“, 127-150.]

Станчев, Е. 2021. *Футбол, субкултури, общество: българският случай в антропологична перспектива.* – В: Българска етнология, 2, 230-252 (под печат). [Stanchev, E. 2021. *Futbol, subkulturi, obshtestvo: balgarskiyat sluchay v antropologichna perspektiva.* – V: Balgarska etnologiya, 2, 230-252 (pod pechat).]

Шарланова, В. 2010. *Спортът като средство за интеграция на младежи от имигрантски произход в общество приемник (Поглед върху европейския политически и научен дискурс).* – В: Българска етнология, 3, 20-36. [Sharlanova, V. 2010. *Sportat kato sredstvo za integratsiya na mladezhi ot imigrantski proizhod v obshtestvo priemnik (Pogled varhu evropeyskiya politicheski i nauchen diskurs).* – V: Balgarska etnologiya, 3, 20-36.]

Цанева, Е. 2020. *Откритите ниши на културна уязвимост при епидемията от ТОРС (SARS) в Азия през 2002-2003 г. – спомени и впечатления на етнолога очевидец.* – В: Баева, В., А. Илиева. (Съст.) *Етнология и епидемии. Социокултурни измерения на пандемията от COVID-19.* София: Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 188-198. [Tsaneva, E. 2020. *Otkroenite nishi na kulturna uyazvimost pri epidemiyata ot TORS (SARS) v Aziya през 2002-2003 g. – spomeni i vpechatleniya na etnologa ochevidets.* – V: Baeva, V., A. Ilieva. (Sast.) *Etnologiya i epidemii. Sotsiokulturni izmereniya na pandemiyata ot COVID-19.* Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. M. Drinov“, 188-198.]

Agergaard, S., C. Ungruhe. 2016. *Ambivalent Precarity: Career Trajectories and Temporalities in Highly Skilled Sports Labor Migration from West Africa to Northern Europe.* – In: *Anthropology of Work Review*, Vol. 37, 2, 67-78.

Alabarces, P. 1999. *Post-Modern Times: Identities and Violence in Argentine Football.* – In: Armstrong, G., R. Giulianotti (Ed.). *Football Cultures and Identities.* London: Macmillan Press Ltd, 77-85.

Archetti, E. P. 1994. *Masculinity and Football: the Formation of National Identity in Argentina.* – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.). *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity.* Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 225-243.

Armstrong, G. 1994. *False Leeds: the Construction of Hooligan Confrontations.* – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.). *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity.* Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 299-325.

Bale, J. 1991. *'Playing at Home: British football and a sense of place'.* – In: Williams, J., Wagg, S. (Eds.) *British Football and Social Change: getting into Europe.* Leicester: Leicester University Press.

Blain, N., H. O'Donnell. 1994. *The stars and the Flags Individuality, Collective Identities and the National Dimension in Italia '90 and Wimbledon '91.* – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.). *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity.* Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 245-269.

Booth, D. 2004. *"Escaping the past? The Cultural Turn and Language in Sport History".* – In: *Rethinking History*, Vol. 8, № 1, March.

Boyle, R. 1994. *"We are Celtic supporters...": Questions of Football and Identity in Modern Scotland.* – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.). *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity.* Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 73-101.

Clarke, J. 1978. *Football and Working Class Fans: Tradition and Change.* – In: Ingham, A. (Ed.). *Football Hooliganism: the Wider Context.* London: Inter-Action Imprint.

Coelho, J. N. 1998. *"On the Border": Some Notes on Football and National Identity in Portugal.* – In: Brown, A. (Ed.). *Fanatics! Power, Identity, and Fandom in Football.* Routledge: London, 158-172.

Crolley, L., D. Hand. 2006. *Football and European Identity. Historical Narratives through the Press.* London: Routledge.

Duke, V., L. Crolley. 1996. *Football, Nationality and the State*. London: Longman.

Iliycheva, M. 2005. “*Faithful until Death*”: *Sports Fans and Nationalist Discourse in Bulgarian Internet Forums*. – In: *Polish Sociological Review*, 3 (151), 251-270.

Komar, T. 2016. *Identitet, nogomet i hrvatski reprezentativci iz dijaspore*. – В: Гласника Етнографског института, 64, 2. Београд: САНУ, 257-272.

Komar, T. 2019. *Sport and Identity in European Context*. – В: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, Център за славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев”. Граници, Култури, Идентичности. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 361-369.

Lopes, J. S. L. 1999. *The Brazilian Style of Football and its Dilemmas*. – In: Armstrong, G., R. Giulianotti (Ed.). *Football Cultures and Identities*. London: Macmillan Press Ltd, 86-95.

McDougall, A. 2013. *Playing Game: Football and Everyday Life in the Honecker Era*. – In: Fulbrook, M., D. I. Port (Eds.) *Becoming East German. Socialist Structures and Sensibilities after Hitler*. Berghahn: New York, Oxford, 257-276.

Mignon, P. 1994. *New Supporter cultures and Identity in France: the Case of Paris Saint-Germain*. – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.) *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 273-297.

Müller, J., C. Ungruhe and C. P. Oehmichen. 2016. *Neue Perspektiven einer Ethnologie des Sports*. – In: *Zeitschrift für Ethnologie*, 141 (1), 61-80.

Pyta, W., N. Havemann (Eds.). 2015. *European Football and Collective Memory*. London: Palgrave Macmillan.

Ungruhe, C., J. Esson. 2017. *A Social Negotiation of Hope: Male West African Youth, Waithood’ and the Pursuit of Social Becoming through Football*. – In: *Boyhood Studies*, Vol. 10, 1, 22-43.

Ungruhe, C., S. Agergaard. 2020. *Cultural Transitions? Transcultural and Border-crossing Activities among Sport Labour Migrants*. – In: *Sport in Society*, Vol. 23, 4, 717-733.

Vamplew, W. 1994. ‘Wogball’: *Ethnicity and Violence in Australian Soccer*. – In: Giulianotti, R., J. Williams (Eds.). *Game without Frontiers. Football, Identity and Modernity*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 207-223.

Ива Кюркчиева е доцент, доктор, в Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей (ИЕФЕМ) – Българска академия на науките (БАН), София 1000, ул. „Московска“ ба. Научните ѝ интереси са насочени към изучаване на отношенията между етническите и конфесионалните групи в България, проблемите, свързани с идентичността, културното наследство и памет. Проучването на социалните явления в областта на спорта, в частност на футбола, са важна част от нейните изследователските търсения. Тя е автор на две монографии („Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско – преход към модерност“ (2004 г.), „Етнология и футбол“ (2020 г.) и над 50 научни статии и студии.

Имейл: iva.kyurkchieva@iefem.bas.bg